

نقش عالمان فریقین در ایجاد همگرایی جهان اسلام

محمد باغچیقی*

مقدمه

امروزه جهان اسلام آماج توطئه‌های شوم استکبار جهانی است و روز به روز فتنه‌افکنی دشمنان علیه اسلام و مسلمانان بیشتر می‌شود. یکی از مهم‌ترین حربه‌های دشمنان در این زمینه، ایجاد اختلاف و غیریت‌سازی و تنها راه برون‌رفت از این استراتژی خصمانه، ایجاد همبستگی در جهان اسلام است؛ زیرا بسیاری از مشکلات جهان اسلام - از جمله مسئله فلسطین - نیز از همین امر نشأت می‌گیرد؛ چنانکه امام علیه السلام فرمود: «تا کی قریب یک میلیارد مسلمان در جهان و قریب صد میلیون عرب با کشورهای وسیع و ذخایر بی‌پایان، شاهد چپاولگری‌های شرق و غرب و ستمگری‌ها و قتل‌عام‌های غیرانسانی آنان و تفاله‌های آنان باشند؟ تا کی تحمل جنایات وحشتناک بر برداران افغانستان و لبنان را نموده و به ندای آنان جواب نمی‌دهند». ^۱ بر این اساس همگرایی جهان اسلام بایسته است؛ همان همگرایی که مرهون مجاهدت‌های عالمان و ثرندانیش و تیزبین است که در راستای تشکیل امت واحده از هیچ کوششی دریغ نکرده‌اند؛ چنانکه آیت‌الله بروجردی علیه السلام که در ایجاد همبستگی جهان اسلام نقش اساسی ایفا نمود و امام خمینی علیه السلام برای ایجاد و حفظ وحدت اسلامی، گام‌های بس بلند و فعالیت‌های سترگ انجام داد. شیخ عبدالمجید سلیم و شیخ محمود شلتوت - از عالمان سنت - نیز گام‌های بلند و مؤثری برای وحدت جهان اسلام برداشتند. نوشتار پیش‌رو به تبیین نقش عالمان فریقین در ایجاد همگرایی جهان اسلام می‌پردازد.

* پژوهشگر گروه علمی امت و تمدن، پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام.

۱. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۱۵، ص ۵۹.

جایگاه و اهمیت همگرایی در آیات و روایات

آیات متعددی با تعبیرهای گوناگون مسلمانان را به اتحاد، برادری و صلح فراخوانده و از اختلاف و دشمنی بر حذر داشته است: «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا؛^۱ و همگی به ریسمان خدا [قرآن، و هر گونه وسیله وحدت الهی] چنگ زنید و پراکنده نشوید» و نیز: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَ اخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ؛^۲ شما مانند کسانی نباشید که بعد از آنکه آیات روشن به سویشان آمد، اختلاف کردند و دسته دسته شدند و برای آنان عذابی بزرگ خواهد بود»؛ «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ؛^۳ جز این نیست که همه مؤمنان با هم برادرند؛ بنابراین [در همه نزاع‌ها و اختلافات] میان برادران‌تان صلح و آشتی برقرار کنید».

در روایات نیز بر اتحاد اسلامی، صلح و پرهیز از اختلاف تأکید شده است؛ چنانکه در روایتی آمده است که رسول اعظم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خطاب به ابویوب فرمود:

يَا أَبَا أَيُّوبَ، أَلَا أَدُلُّكَ عَلَىٰ عَمَلٍ يَرْضَاهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ؟ قَالَ: بَلَىٰ. قَالَ: تُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ إِذَا تَفَاسَدُوا، وَ تَقَارِبُ بَيْنَهُمْ إِذَا تَبَاعَدُوا؛^۴

ایا عملی به تو یاد دهم که انجام آن عمل موجب رضایت خدا و پیامبرش می‌شود؟ ابویوب پاسخ داد: بله. حضرت فرمود: [این عمل که موجب رضایت خدا و رسولش می‌شود، عبارت است از] ایجاد صلح بین مردم آن هنگام که روابطشان بر هم خورده باشد و نیز ایجاد تقریب میان مردم هنگامی که از هم دور شده باشند.

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نیز فرموده است: «صَدَقَةٌ يُحِبُّهَا اللَّهُ إِصْلَاحُ بَيْنِ النَّاسِ إِذَا تَفَاسَدُوا وَ تَقَارِبُ بَيْنِهِمْ إِذَا تَبَاعَدُوا؛^۵ صدقه‌ای که خدا آن را دوست دارد، عبارت است از اصلاح میان مردم هر گاه رابطه‌شان تیره شد و نزدیک کردن آن‌ها به یکدیگر هر گاه از هم دور شدند». امام علی عَلَيْهِ السَّلَام نیز در سخن ارزشمندی فرموده است: «پس همراه آنان باشید، همراه جماعت بزرگ‌تر؛ زیرا دست خدا با جماعت است و از تفرقه حذر کنید؛ زیرا کسانی که از جماعت کناری می‌گیرند، طعمه

۱. آل عمران: ۱۰۳.

۲. آل عمران: ۱۰۵.

۳. حجرات: ۱۰.

۴. سلیمان بن احمد طبرانی، المعجم الکبیر، ج ۸، ص ۲۵۷.

۵. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۰۹.

شیطانند مانند گوسفندی که از گله جدا می‌افتد و گرگ او را می‌درد.^۱
در آیات و روایات بسیاری به همبستگی جهان اسلام، ایجاد صلح بین مسلمانان و دوری از
تفرقه تأکید شده است.

عالمان وحدت‌آفرین در جهان اسلام

با توجه به جایگاه و مقام معنوی و اجتماعی علما و پیشوایان دینی، آنان دارای مسئولیت خطیر و
نقش کلیدی و محوری در ایجاد وحدت و هماهنگی بین مسلمانان و برطرف کردن اختلاف و
نفاق از میان ایشان هستند؛ زیرا نقش و مسئولیت هر کس به میزان ارزش وجودی و جایگاه و
موقعیت او در جامعه است. بنابراین همان‌گونه که قرآن و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله امت مسلمان را به
انسجام و برادری فراخوانده و از اختلاف و دشمنی بر حذر داشته‌اند، علمای اسلام نیز که طبق
نص پیامبر صلی الله علیه و آله وارث، جانشین و امین خدا و پیامبرند؛ باید با تأسی از پیامبران صلی الله علیه و آله اختلافات و
تنش‌های مذهبی، نژادی، منطقه‌ای و ملی را از راه‌های مختلف، از میان مسلمانان ریشه‌کن کنند
و در مقابل، بذر همدلی و برادری را در دل‌های آنان بیافشانند. بر این اساس بسیاری از عالمان
جهان اسلام، یکی از وظایف خود را ایجاد همگرایی جهان اسلام دانسته و گام‌های بلندی را در
این زمینه برداشته‌اند. از آنجا که ذکر مجاهدت‌های همه این بزرگواران امکان‌پذیر نیست، از
این‌رو به نقش دو عالم شیعه و دو عالم اهل سنت در همگرایی جهان اسلام اشاره می‌شود.

۱. عالمان شیعه

بسیاری از عالمان شیعه با درک صحیحی از تعالیم قرآن و مکتب اهل بیت علیهم السلام، تلاش‌های
فراوانی در راستای همگرایی امت اسلامی انجام داده‌اند که در اینجا به مجاهدت‌های دو تن از
عالمان شیعی اشاره می‌شود.

۱/۱. آیت‌الله بروجردی رحمته الله علیه

یکی از آرزوها و آرمان‌های آیت‌الله العظمی بروجردی رحمته الله علیه، وحدت جهان اسلام بود. ایشان که
در طول حیاتش همواره درصدد ایجاد همبستگی جهان اسلام بود، فعالیت‌های مؤثر بسیاری در
این زمینه انجام داد. شهید مطهری درباره دل‌باختگی ایشان به وحدت اسلامی می‌گوید:
«معظم‌له را نباید گفت نسبت به این مسئله [وحدت اسلامی] علاقه‌مند بود؛ بلکه باید گفت

۱. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، تصحیح صبحی صالح، ص ۷۵۰.

عاشق و دل‌باخته این موضوع بود و مرغ دلش برای این موضوع پر می‌زد.^۱ ایشان در جای دیگری گفته است: «عجیب این است که از دو منبع موثق شنیدم که در حادثه قلبی اخیر که منجر به فوت ایشان [آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله] شد، مدتی بیهوش بوده‌اند و بعد به هوش آمدند، قبل از آنکه توجهی به حال خود بکنند و در این موضوع حرفی بزنند؛ موضوع تقریب و وحدت اسلامی را طرح می‌کنند و می‌گویند من آرزوها در این زمینه داشتم». ^۲ آیت‌الله جوادی آملی نیز می‌نویسد: «مرحوم آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله با بینش جهانی که داشتند، گام‌های بلندی در خارج از حوزه قم و ایران و نیز در گستره‌ی جهان اسلام در جهت تقریب مذاهب اسلامی و ایجاد وحدت میان مسلمانان برداشتند». ^۳

همکاری تنگاتنگ آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله با مرکز «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» از جمله ایشان برای وحدت اسلامی است؛ بدین سان وقتی که در مصر «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» تأسیس شد، ایشان مرحوم شیخ محمدتقی قمی رحمته‌الله را به عنوان نماینده خود در این نهاد منصوب کرد. ^۴ همین امر موجب هم‌افزایی ایشان با اعضای مذهب دارالتقریب شد. آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله به این نهاد ارزشمند کمک کرد و حسن تفاهمی میان ایشان و شیخ محمود شلتوت صورت گرفت که سبب به رسمیت شناختن مذهب شیعه توسط محمود شلتوت گردید. ^۵ در یکی از نامه‌های مرحوم عبدالمجید سلیم (شیخ وقت الازهر مصر) به آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله آمده است: «فکر تقریب بین مذاهب اسلامی، از توجه و عنایت شما بسیار بهره‌مند بوده و از کمک‌ها و مساعدت‌های پر ارزش شما در مناسبات مختلف برخوردار بوده است». ^۶

۱/۲. امام خمینی رحمته‌الله

یکی از دغدغه‌ها و آرزوهای امام خمینی رحمته‌الله ایجاد و حفظ وحدت اسلامی بود. این امر به گونه‌ای است که همبستگی جهان اسلام از شاخصه‌های مکتب و اصلی منظومه فکری امام رحمته‌الله محسوب

۱. همان.

۲. همان.

۳. عبدالله جوادی آملی، مهر استاد، ص ۱۱۰.

۴. پایگاه اطلاع‌رسانی آثار حضرت آیت‌الله مصباح یزدی رحمته‌الله، بیانات آیت‌الله مصباح یزدی رحمته‌الله در سلسله درس‌های اخلاق دفتر مقام معظم رهبری (حفظه‌الله)، ۰۴/۱۲/۱۳۸۹.

۵. مرتضی مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۰، ص ۱۵۴ و ۱۵۵.

۶. رحیم ابوالحسینی، «آیت‌الله بروجردی: آیت اخلاص»، مجله اندیشه تقریب، شماره پنجم، ص ۱۰۹.

می‌شود؛ چنانکه رهبر معظم انقلاب علیه السلام فرمود: «یکی دیگر از خطوط اصلی تفکر امام و راه امام و خط امام علیه السلام، مسئله وحدت ملی است و توجه به توطئه‌های تفرقه‌افکن؛ چه تفرقه بر اساس مذهب، شیعه و سنی ... تفرقه‌افکنی یکی از سیاست‌های قطعی دشمن بود و امام بزرگوار ما از اول بر روی وحدت ملی و اتحاد آحاد ملت، یک تکیه کم‌نظیر داشت که این یکی از خطوط است...»^۱. امام خمینی علیه السلام نیز قبل از پیروزی انقلاب اسلامی همه مسلمانان را به اتحاد اسلامی سفارش کرد:

هفتصد میلیون متفرق به قدر يك میلیون هم نیستند. هفتصد میلیون متفرق به درد نمی‌خورد. هزارها میلیون متفرق هم به درد نمی‌خورد، اما اگر این هفتصد میلیون، دویست میلیونش، چهار صد میلیونش با هم دست بدهند، دست برادری بدهند ... با هم توحید کلمه کنند. اگر این‌ها توحید کلمه کنند، دیگر یهود به فلسطین طمع نمی‌کند؛ دیگر هندو به کشمیر طمع نمی‌کند.^۲

امام علیه السلام در فرمایش دیگری تأکید نمود:

بر جمیع سخنرانان، چه در محیط‌های باز و چه بسته و تمام نویسندگان، تکلیف حتمی شرعی است که حتی به طور اشاره و کنایه از گفتار و نوشته‌های اختلاف‌انگیز اجتناب نمایند که امروز اختلاف برای امت اسلامی، سم کشنده است و باید بدانند که ایجاد اختلاف در محیط حاضر، جز تبعیت از نفس اماره و شیطان درونی و خدمت به ابرقدرت‌ها خصوصاً آمریکای جهان‌خوار نیست.^۳

ایشان در فرمایش دیگری فرموده است: «تا کی قریب يك میلیارد مسلمان در جهان و قریب صد میلیون عرب با کشورهای وسیع و ذخایر بی‌پایان، شاهد چپاولگری‌های شرق و غرب و ستمگری‌ها و قتل‌عام‌های غیرانسانی آنان و تفاله‌های آنان باشند؟ تا کی تحمل جنایات وحشتناک بر برداران افغانستان و لبنان را نموده و به ندای آنان جواب نمی‌دهند».^۴

---

۱. بیانات در مراسم بیست و ششمین سالگرد رحلت امام خمینی علیه السلام، ۱۴/۰۳/۱۳۹۴.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29914>

۲. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۲، ص ۳۳.

۳. همان، ج ۱۴، ص ۲۵۳ و ۲۵۴.

۴. همان، ج ۱۵، ص ۵۹.

۲. عالمان اهل سنت

بسیاری از علمای اهل تسنن نیز برای هم‌افزایی جهان اسلام تلاش فراوانی کردند و در این خصوص فعالیت‌های چشمگیری انجام دادند که در این جا به دو نفر از این عالمان اشاره می‌شود.

۲/۱. عبدالمجید سلیم

مرحوم شیخ عبدالمجید سلیم (شیخ وقت الازهر مصر)، از جمله شخصیت‌های اهل سنت است که در طول حیاتش همواره در آرزوی افزایش همگرایی امت اسلامی بوده است؛ چنانکه در یکی از نامه‌هایش خطاب به آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله تصریح می‌کند: «خدا می‌داند که این امر (وحدت)، از بهترین و عزیزترین آرزوهای من در زندگی است و تا زنده‌ام، به خاطر آن و در راه آن کار می‌کنم».^۱ وی رسالت تقریب و وحدت را رسالتی به مصلحت اسلام می‌دانست.^۲

دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه در سال ۱۹۴۷م با هدف نزدیک ساختن مذاهب اسلامی به یکدیگر در قاهره مصر تأسیس شد تا فعالیت‌هایی را در راستای تقریب بین مذاهب اسلامی انجام دهند. شیخ عبدالمجید سلیم از جمله مؤسسان این نهاد ارزشمند است^۳ که در قالب چنین مرکزی، گام‌های متعددی را در مسیر گسترش همگرایی جهان اسلام برداشته است. در دارالتقریب، نمایندگان از مذاهب اسلامی وجود داشتند تا با کنار گذاشتن تعصبات نادرست، تصمیماتی اتخاذ نمایند که منجر به افزایش اخوت و وحدت مسلمانان و منتفع شدن جهان اسلام از آن شود.^۴

استعمار که از فعالیت‌های موفق دارالتقریب ناخشنود بود، برای اینکه جلوی این حرکت موفقیت‌آمیز را بگیرد؛ کتاب نفحات اللاهوت فی وجوب سبب الجب و الطاغوت را که کتابی علیه اهل سنت و شیخین بود و توسط یکی از علمای شیعه دوره صفویه نوشته شده بود، برای اعضای دارالتقریب ارسال کرد تا با ایجاد بدبینی، دارالتقریب را از درون متلاشی کند. اتفاقاً

۱. رحیم ابوالحسینی، «آیت‌الله بروجردی: آیت اخلاص»، مجله اندیشه تقریب، شماره پنجم، ص ۱۰۹.

۲. عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، شیخ محمود شلتوت طلایه‌دار تقریب، ص ۱۲۹.

۳. خبرگزاری تقریب، «شیخ محمود شلتوت؛ فقیهی هوشمند و داعیه‌دار بزرگ وحدت مسلمانان»، ۱۳۹۸/۰۴/۲۲.

<https://www.taghribnews.com/fa/news/429352>

۴. همان.

توزیع این کتاب موجب عصبانیت اعضای دارالتقریب شد تا جایی که در اولین جلسه‌ای که پس از این ماجرا برگزار شد، بسیاری از آنان گفتند با وجود چنین نوشته‌هایی توسط شیعه، چرا باید به دنبال وحدت با آنان باشیم؟! پس از سخنان مخالفین، شیخ عبدالمجید سلیم برخاست و گفت: «ای برادران! اگر کسی پدران شما را سب و لعن کند، او را از اسلام خارج می‌دانید؟ برادری دینی خود را با او قطع می‌کنید؟». اعضا پاسخ دادند: «نه». شیخ افزود: «اصحاب نیز پدران روحانی ما هستند و اگر کسی نسبت به بعضی از آن‌ها دچار بدبینی شود و به آن‌ها ناسزا گوید، موجب خروج وی از اسلام و برادری اسلامی نخواهد شد. به علاوه اگر این مصائب و تفرقه و جدایی‌ها نبود که لزومی نداشت ما در اینجا دور هم جمع شویم. ما در اینجا گرد هم آمده‌ایم تا مشکلات و بیماری‌های اجتماعی را بررسی کنیم...»^۱. سخنان او جو متشنج را آرام کرد و نقشه دشمنان برای ایجاد اختلاف بین شیعه و اهل سنت را نقش بر آب نمود. شیخ عبدالمجید سلیم با صدور فتوا نیز توانسته بود بر تعصبات مذهبی فائق آید؛ بدین صورت که وقتی آیت‌الله بروجردی^۲ کتاب المبسوط شیخ طوسی^۳ را به وی هدیه کرد، ایشان قبل از اینکه فتوایی صادر کند؛ به این کتاب نگاهی می‌کرد تا با بهره جستن از نظر شیخ طوسی^۴، فتوای بهتری صادر کند.^۲ عبدالمجید سلیم برای عالمان شیعه نیز احترام فراوانی قائل بود تا جایی که وقتی نامه‌ای از آیت‌الله بروجردی^۵ به دست ایشان می‌رسید، [به نشانه احترام] قیام می‌کرد، نامه را می‌گرفت و می‌بوسید.^۳

۲/۲. شیخ محمود شلتوت

شیخ محمود شلتوت همچون استادش عبدالمجید سلیم، گام‌های مؤثری را برای رفع تعصبات مذهبی وحدت امت اسلامی برداشت. افزون بر آنکه وی از جمله مؤسسان نهاد «دارالتقریب

۱. خبرگزاری تقریب، «شیخ عبدالمجید سلیم؛ منادی تقریب بین مسلمین»، ۳۱/۰۶/۱۳۹۸.

<https://www.taghribnews.com/fa/news/437982>

۲. عبدالمجید سلیم می‌گوید: «چه آن موقع که مفتی سرزمین مصر بودم و چه بعد که عضو لجنه افتای الأزهر بودم، هر گاه می‌خواستیم به کمیسیون فتوا بروم برای نظر دادن در مسئله‌ای حتماً قبل از رفتن کتاب مبسوط را مطالعه

می‌کردم». حوزه علمیه قم، شکوه فقاها: یادنامه مرحوم آیت‌الله حاج آقا حسین بروجردی^۶، ص ۵۱۲.

۳. لطف‌الله صافی گلپایگانی، فخر دوران، ص ۱۰۰.

بین المذاهب الاسلامیه» بود،^۱ فتوایی صادر کرد که به جرأت می‌توان آن را اقدامی مهم در راستای همگرایی جهان اسلام به حساب آورد؛ چراکه شیخ محمود شلتوت فتوا داد که پیروی از مذهب تشیع جایز است.^۲

در روزگاری که محمود شلتوت شیخ الازهر مصر بود، تدریس فقه امامیه همچون فقه اهل سنت در این مرکز علمی شروع شد^۳ که این امر بر وحدت اسلامی نقش بنیادی داشت. فتوا و اقدامات شیخ محمود شلتوت تا آنجا ارزشمند بود که آیت‌الله مصباح یزدی^۴ به نقل از آیت‌الله بهجت^۵ فرموده است:

مرحوم شیخ محمود شلتوت مرتبه‌ای از تشیع را دارد. ایشان فتوا داد که تقلید از امام جعفر صادق^{علیه السلام} صحیح است و بعضی از احکام قانونی زمان ایشان طبق فتوای امام صادق^{علیه السلام} تصویب شد. وقتی آن‌ها احساس کنند که اختلاف ما با آن‌ها در مرجعیت است، باعث می‌شود که ارتباط‌مان نزدیک‌تر شود و با هم بیشتر تماس داشته باشیم. در این صورت آن‌ها کتاب‌های ما را هم می‌خوانند و بسیاری از اختلافات حل می‌شود. این بهترین راه برای ایجاد وحدت بین مسلمانان است.^۶

شیخ شلتوت در ماجرای دستگیری امام خمینی^{علیه السلام} در سال ۱۳۴۲ شمسی نیز نامه‌های اعتراض‌آمیز و جداگانه‌ای خطاب به عموم مسلمانان،^۷ برخی علمای شیعه همچون آیت‌الله

۱. شیخ محمدتقی قمی^{علیه السلام} درباره نقش مرحوم شلتوت در تأسیس دارالتقریب می‌گوید: «استاد بزرگ، شیخ محمود شلتوت در آن روز که در نکوین و پیدایش جمعیت تقریب با ما مشارکت کرد، یکی از علمای بزرگ و استاد دانشگاه الازهر بود. او همواره با همکاران و همفکران خود به سوی تقریب گام برمی‌داشت». خبرگزاری تقریب، «شیخ محمود شلتوت؛ فقیهی هوشمند و داعیه‌دار بزرگ وحدت مسلمانان»، ۱۳۹۸/۰۴/۲۲. <https://www.taghribnews.com/fa/news/429352>

۲. جمعی از نویسندگان، مسئله تقریب بین المذاهب الاسلامیه اسس و منطلقات، ص ۱۵.

۳. خبرگزاری تقریب، «شیخ محمود شلتوت؛ فقیهی هوشمند و داعیه‌دار بزرگ وحدت مسلمانان»، ۱۳۹۸/۰۴/۲۲.

<https://www.taghribnews.com/fa/news/429352>

۴. پایگاه اطلاع‌رسانی آثار حضرت آیت‌الله مصباح یزدی^{علیه السلام}، بیانات آیت‌الله مصباح یزدی^{علیه السلام} در سلسله درس‌های اخلاق دفتر مقام معظم رهبری (حفظه الله)، ۱۳۹۸/۱۲/۰۴.

۵. در ۲۰ خرداد ۱۳۴۲ شلتوت نامه‌ای خطاب به عموم مسلمین نوشت. در بخشی از این نامه آمده است: «هان به شما مسلمانان هشدار می‌دهم که این تجاوز و دست‌اندازی بی‌شرمانه را به سادگی نگاه نکنید و با تمام نیرو برای

حکیم^۱ و آیت الله سید محمدهادی میلانی^۲، پاپ مسیحیت^۳ و محمدرضا پهلوی^۴ نوشت که محتوای این نامه‌ها نیز گام مهمی برای همگرایی جهان اسلام محسوب می‌شد. افزون بر این اقدامات عملی، عبارات و سخنان فراوانی نیز از وی درباره ضرورت همگرایی و پرهیز از تفرقه صادر شده است؛ چنانکه وی در تقریظی که بر کتاب اسلام بلا مذاهب زده است، می‌نویسد: «استعمار از اسباب تفرقه میان مسلمین، بهترین بهره‌بری را می‌کند».^۵ وی در این تقریظ می‌نویسد: «تقریب مذاهب اسلامی موجب تطهیر مذاهب از تعصبات بیجا و بسیاری از انحرافات می‌شود و به قدرتمندتر شدن اسلام می‌انجامد».^۶

فهرست منابع

۱. ابوالحسینی، رحیم، «آیت الله بروجردی: آیت اخلاص»، نشریه اندیشه تقریب، شماره پنجم، ۱۳۸۴.
۲. بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، شیخ محمود شلتوت طلایه‌دار تقریب، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۷۹ ش.
۳. جمعی از نویسندگان، مسئله التقرب بین المذاهب الاسلامیه اسس و منطلقات، چاپ دوم، بیروت: دارالتقرب بین المذاهب الاسلامیه، ۱۴۱۷ ق.
۴. جوادی آملی، عبدالله، مهر استاد، قم: اسراء، ۱۳۹۳ ش.

-
- نجات علمای ایران از چنگال دژخیمان دیکتاتور ایران مبارزه کنید». حسن شمس‌آبادی، «مواضع شیخ محمود شلتوت در قیام ۱۵ خرداد»، نشریه اندیشه تقریب، شماره ۱۴، ص ۱۱۹.
  ۱. در نامه شیخ شلتوت به آیت الله حکیم^۱ آمده است: «شخص من و سایر همکاران من خصوصاً علمای جامع ازهر خشم و نفرت و انزجار خودمان را در قبال این فجایع و مظالم بی‌شمار ابراز می‌داریم و در این عزم و تصمیم پایداریم و ثبات و استقامت نشان می‌دهیم و آرزو می‌کنیم آن مرجع معظم احساسات پرشور مرا و سایر علمای ازهر را در ایران به عموم برادران دینی از علما و افراد ملت و طلاب و دانشجویان برسانند». همان.
  ۲. «شیخ شلتوت در نامه به جناب پاپ توصیه می‌کند تا در دیدار بعدش با کنندی رئیس‌جمهور وقت آمریکا از او بخواهد تا ایالات متحده با فشار بر شاه ایران، مانع ادامه این ظلم‌ها شود». همان، ص ۱۲۰.
  ۳. «در نامه شلتوت به محمدرضا پهلوی به طور رسمی از او می‌خواهد تا از تجاوز به حریم روحانیت و علمای اسلام که پاسداران راستین قوانین الهی می‌باشند، خودداری کرده و بازداشت‌شدگان از علما و مردم مسلمان را هر چه زودتر آزاد کند». همان، ص ۱۲۱.
  ۴. مصطفی محمد الشکعه، اسلام بلا مذاهب، ص ۲۵.
  ۵. همان، ص ۲۶.

۵. حوزه علمیه قم، شکوه فقاہت: یادنامه مرحوم آیت‌الله حاج آقا حسین بروجردی رحمۃ اللہ علیہ، قم: انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه، بی‌تا.
۶. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغہ، تصحیح صبحی صالح، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیہ السلام، ۱۳۸۴ ش.
۷. الشعکة، مصطفی محمد، اسلام بلا مذاهب، چاپ ۱۱، قاهره: الدار المصریہ اللبنانیہ، ۱۴۱۶ ق.
۸. شمس آبادی، حسن، «مواضع شیخ محمود شلتوت در قیام ۱۵ خرداد»، نشریہ اندیشہ تقریب، شماره چهاردهم، ۱۳۸۷ ش.
۹. صافی گلپایگانی، لطف‌الله، فخر دوران، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی رحمۃ اللہ علیہ، بی‌تا.
۱۰. طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الکبیر، چاپ دوم، قاهره: مکتبه ابن تیمیہ، بی‌تا.
۱۱. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، چاپ هشتم، قم: صدرا، ۱۳۷۲ ش.
۱۲. موسوی خمینی، سید روح‌الله، صحیفه امام، چاپ پنجم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمۃ اللہ علیہ، ۱۳۸۹ ش.